

Annem Aysel Çimen'e...

KISA DÜNYA TARİHİ

Ali Çimen

TİMAŞ YAYINLARI | 3897
Popüler Tarih | 30

PROJE EDITÖRÜ
Adem Koçal

EDITÖR
Tuğçe İnceoğlu
Dilek Gülüm Öztürk

KAPAK TASARIMI
Ravza Kızıltuğ

1. BASKI
Ekim 2015, İstanbul

ISBN

ISBN: 978-605-08-2065-2

9 786050 820652

TİMAŞ YAYINLARI

Cağaloğlu, Alemdar Mahallesi,
Alayköşkü Caddesi, No: 5, Fatih/İstanbul
Telefon: (0212) 511 24 24
P.K. 50 Sirkeci / İstanbul

timas.com.tr
timas@timas.com.tr
facebook.com/timasyayingrubu
twitter.com/timasyayingrubu

Kültür Bakanlığı Yayıncılık
Sertifika No: 12364

BASKI VE CİLT

Sistem Matbaacılık
Yılanlı Ayazma Sok. No: 8
Davutpaşa-Topkapı/İstanbul
Telefon: (0212) 482 11 01

YAYIN HAKLARI

© Eserin her hakkı anlaşmalı olarak
Timaş Basım Ticaret ve Sanayi Anonim Şirketi'ne aittir.
İzinsiz yayımlanamaz. Kaynak gösterilerek alıntı yapılabilir.

KISA
DÜNYA
TARİHİ

ALİ ÇİMEN

ALİ ÇİMEN

1971 yılında İstanbul/Üsküdar'da doğan Ali Çimen, ilk ve orta öğrenimini burada tamamladıktan sonra yüksek öğrenimini bir süre Karadeniz Teknik Üniversitesi Turizm ve Otel İşletmeciliği Bölümü'nde sürdürdü. 1991'de İstanbul Üniversitesi İngiliz Dili ve Edebiyatı Bölümü'ndeki eğitimiyle eşzamanlı olarak *Zaman* gazetesinde gazetecilik serüvenine başladı. Uzun yıllar gazetenin İstanbul'daki merkezinde Dış Haberler ve Haber Merkezi bünyesinde çevirmen, muhabir, redaktör ve editör olarak görev yaptı. Aynı gazetenin Frankfurt, Amsterdam ve Londra merkezlerinde de uzun süre çalışan Çimen, gazetecilik kariyerini 2010-2014 arasında Fransa'da, uluslararası haber kanalı EURONEWS'de sürdürdü. İngilizce, Almanca, Hollandaca ve Fransızca bilen Çimen, şimdilerde bir yandan serbest gazetecilik yaparken, diğer yandan da Türkiye'yi ve dünyayı geziyor; tarih kitapları ve roman yazıyor.

alicimen.org
iletisimalicimen@gmail.com

twitter.com/alicimen
twitter.com/kisatarih
instagram.com/kisatarih
www.kisatarih.com

Yayınlanmış Eserleri

Echelon
İpler Kimin Elinde (Hakan Yılmaz ile birlikte)
İnsanoğlunun Uzay Macerası
Tarihi Değiştiren Konuşmalar
Tarihi Değiştiren Savaşlar (Göknur Gögebakan ile birlikte)
Tarihi Değiştiren Kadınlar
Tarihi Değiştiren Askerler
Tarihi Değiştiren Bilginler
Tarihi Değiştiren Olaylar
Tarihi Değiştiren İmparatorluklar
Tarihi Değiştiren Diktatörler
Tarihi Değiştiren Günler
Tarihi Değiştiren Gizli Servisler
Tarihi Değiştiren Liderler
Tarihi Değiştiren Keşifler
Tarihi Değiştiren İcatlar ve Mucitler
Kırık Heykel (roman)

İÇİNDEKİLER

İlk Söz... / 7

1. "Hayatta kalmayı, yazmayı ve savaşmayı Öğreniyoruz"
BAŞLANGIÇ / 11
2. "Medeniyetler kurup, medeniyetler yıkıyoruz"
Mezopotamya'da Savaş Var / 18
3. "Piramitlerle göğe yükseliyor, ölümsüzlüğü arıyoruz"
Kara ve Kızılın Uygarlığı Mısır / 28
4. "El yordamıyla insan hakları ve demokrasiyi keşfediyoruz"
Erken İmparatorluklar Çağı
MÖ 600-MÖ 300 / 37
5. "Roma'da görkemli bir cumhuriyet yükseliyor"
Dünya İmparatorluğunun Habercisi Roma Cumhuriyeti
MÖ 509-MÖ 27 / 51
6. "Dünyanın en önemli imparatorluğu yükseliyor"
Batı Medeniyetinin Beşiği Roma İmparatorluğu
MÖ 27-MS 476 / 61
7. "Ortaçağ'da gerçekten karanlıkta mıydık?"
Erken Ortaçağ
400-1000 / 72
8. "Ortadoğu devasa bir satranç tahtasına dönüyor"
Ortaçağ'da Bizans, Araplar ve Türkler / 83
9. "İslam, tarihi önüne katıp sürüklüyor"
İslam İmparatorlukları / 90
10. "İnançların ve renkli imparatorlukların beşiği"
Hint Medeniyetleri
MÖ 3500-MS 1600 / 106
11. "İnsan kurban etmekten komünizme uzanan yol"
Çin
MÖ 2000-MS 2015 / 117
12. "Kılıç, Onur ve Kan"
Japon Medeniyeti / 140
13. "Bildığımız Avrupa'nın temelleri atılıyor"
Yüksek Ortaçağ'da Avrupa
1000-1300 / 157
14. "Yükseldiler, iz bıraktılar ve çıktılar"
Selçuklular ve Osmanlı İmparatorluğu
1000-1923 / 164

15. "Dođu ve Batı'nın tarih yazan mücadelesi"
Haçlı Seferleri
1095-1291 / 173
16. "Kapitalist düzenin temellerini atıyoruz"
Yüksek ve Geç Ortaçağ'da Avrupa
1000-1453 / 181
17. "İnsan, İnsanı Keşfediyor..."
Rönesans
1350-1550 / 198
18. "Merak Ediyor, Keşfediyor ve yağmalıyor"
Coğrafi Keşifler Çağı
(1400-1900) / 209
19. "Yeni Dünya ne kadar yeniydi?"
Antik (Orta) Amerika Medeniyetleri
MÖ 1400-MS 1500 / 220
20. "Ortaçağ sona eriyor ve modern Avrupa doğuyor"
Protestan Reformu ve Din Savaşları
1517-1648 / 230
21. "Savaşıyoruz, hiç durmadan savaşıyoruz"
Genişleme Savaşları ve Aydınlanma
(1650-1800) / 250
22. "Dünyayı altüst eden soru: Neden bizi siz yönetiyorsunuz?"
Devrimler Çağı
1775-1856 / 262
23. "Demir, çelik ve buharla dünya küçülüyor"
Sanayi Devrimi
1750-1910 / 276
24. "Baylar Bayanlar, herkes yerini alsın!"
Büyük Savaşa Hazırlanıyoruz
1816-1914 / 286
25. "Dünya haritasını değiştiren savaş"
Birinci Dünya Savaşı
1914-1918 / 209
26. "Dünyamızı değiştiren savaş"
İkinci Dünya Savaşı
1939-1945 / 315
27. "Nükleer silahların gölgesindeki yarım asırlık gerilim"
Soğuk Savaş
1945-1991 / 348
28. "Soğuk Savaş'ın Sonundan Günümüze"
SON / 371
Son Söz / 384
Dipnotlar / 385

İLK SÖZ...

İtiraf edeyim, öğrenciyken tarihi hiç sevmezdim. Ancak hayalimdeki meslek olan gazeteciliğe başlayınca; tarihin, benim ve birçoklarının öğrenciyken sandığı gibi, “birtakım sıkıcı adamların, sıkıcı konuşmalar yapıp sıkıcı antlaşmalara imza attıkları bir olaylar silsilesi” olmadığını çarpıcı bir şekilde fark ettim. Gazetecilik için boşuna *tarihin ilk taslağı* denmiyordu. Meslekte geçirdiğim yıllar arttıkça, şu gerçeği daha net görmeye başladım:

Tarih yaşamın ta kendisiydi. Dahası tarih, asla *tarih* olmuyordu.

Yaşamı yüksekçe bir tepeden akan bir şelaleye benzetirsek, şelalenin dibinde oluşan devasa bir göldü *tarih*. Birikmişti ama bir şekilde şelaleden de beslenmeye devam ediyor, hayatın sürekli akmasıyla giderek büyüyordu. Diğer bir deyişle, *şimdi* ile *geçmiş* arasında sürekli bir bağlantı vardı. Söz gelimi, dünyada atom silahını yapan ikinci güç olan Sovyetler Birliği 1991 yılında *tarih* olurken; nükleer silahları, halen kullanılmaya hazır olarak halefi Rusya'nın elindeydi. İşte tarihten gelen bu gerçeğin farkında olan diğer ülkeler, Rusya 2014'te Kırım'ı ilhak ettiğinde fazla sesini çıkaramıyordu. Keza yine, İsrail işgal altında tuttuğu Filistin topraklarında insafsız politikalar uyguladığında, Türkiye olarak diğer Müslüman ülkelere kıyasla daha yüksek sesle tepki veriyorduk. Niye? Çünkü Filistin coğrafyasına beş asır boyunca hükmettiğimiz gerçeği bir şekilde ortak ulusal belleğimize kazınmıştı. Tarih dediğimiz aslında ulusların ortak hafızasından başka bir şey de değil. İşte tarihimizin ürünü olan bu bilinç, biz farkında olalım ya da olmayalım, bir şekilde halk olarak bugünkü tepkilerimizi, devlet olarak siyasetimizi belirliyor. Biz İsrail'e sert tepki gösterip Filistin konusunda inisiyatif aldığımızda; İsrail, kendince Türkiye'nin Osmanlı'yı çağrıştıran tavırlarını bastırmak

adına, *Mavi Marmara* olayında gördüğümüz üzere, bu tutuma sert bir karşılık veriyordu. Tarihimizle bugünümüz arasındaki bu bağlantı, söz konusu elim olayda ve sonrasında yaşanan diplomatik krizde olduğu gibi, zincirleme reaksiyonlarla bugünümüzü de derinden etkiliyordu. Aynı şekilde 1945'te sona eren İkinci Dünya Savaşı çoğumuz için çoktan *tarih* olurken; bu savaşın galipleri olan beş ülke, zaferden süzdükleri yetkiyle bugün BM Güvenlik Konseyi'nin daimî üyeleri olarak, içinde bulunduğumuz küresel sistemi yönetmeye, bir şekilde hepimizin hayatını etkilemeye *devam ediyor*.

Tarih, bugünün üretim bandıdır

Yukarıdaki örneklerin de gösterdiği üzere, *tarih* bir şekilde *şimdiyi* şekillendiriyor. Ulusal tarihler ulusal tepkileri belirlerken, sınırları aşan ortak insanlık tarihi de bir şekilde ulusları birbirine bağımlı kılıp karşılıklı tavırlarını belirliyor. Örnek mi? Söz gelimi Türklerin bugün en çok sevildiği ülkelerin başında Güney Kore gelir. İlginçtir, hiç sevilmediğimiz ülkelerden biriye Kuzey Kore'dir! Bu paradoksun tek sebebi *tarihtir*. Diğer bir deyişle, Kore Savaşı'nda, Türklerin Güneylilerin safında Kuzeylilere karşı savaşmış olması gerçeğidir.

Tek boyutlu tarih tek tekerli arabadır

Tarihi Değiştirenler Serisi, ister yerel isterse küresel ölçekte olsun, tarihin hayatımızdaki bu belirleyici rolünü gösterme düşüncesiyle ortaya çıkmıştı. Takipçileri bilecektir; halen devam eden bu seride, belirli konu başlıklarının altına düşen yerli ya da yabancı kişi, kavram, kurum ya da olayları işliyoruz. Bu kitapla birlikte başladığımız *Kısa Tarih* serisindeyse, tarihin belli bir bölümünü, tüm yönleriyle ama olabildiğince akıcı bir dille ve önemli noktalarına odaklanarak ele alacağız. Ancak parçaları ele almadan önce resmin bütününe bakmanın, *karşılaştırmalı* bir dünya tarihi bilinci oluşturmak açısından daha isabetli olacağını düşündük. Sonuçta *tarih* dediğimiz süreç sadece belli bir zaman diliminde belli bir yerde yaşananlarla değil; o zaman diliminde, hatta öncesinde ve sonrasında da, dünyamızın başka yerlerinde yaşanan gelişmelerin birbirleriyle ilişkisi ve birbirlerine olan etkisiyle şekilleniyor. *Bizans'ı anlamadan Osmanlı'yı bilmemiz ne kadar anlam taşır?* Ya da yıllar sonra

bugünün Türkiye'sini anlamak isteyenler, aynı yıllarda Ortadoğu'da yaşananları bilmeksizin burada olup bitenleri nasıl anlamlandırabilir? Bu açıdan bakıldığında tarih okurluğunu doktorluğa benzetebiliriz. Doktor adayları da uzmanlaşmaya gitmeden önce genel yapıyı anlamak adına bir bütün olarak insan bedenini öğrenirler. Tarihin ana bedeniyse elbette bir bütün olarak dünya tarihidir. *Kısa Dünya Tarihi* işte bu düşünceyle doğdu. Bu kitapta, ilk medeniyet havzalarından başlayıp, sonrasında yine onları merkeze alarak günümüze kadar uzanan uzun bir yolculuğa çıkacağız.

Serimizin konsepti *Kısa Tarih...* Elinizde tuttuğunuz bu kitap, bu başlıkla çelişki yaratacak kadar kalın görünebilir. Ancak söz konusu olanın insanoğlunun 200 bin yıllık tarihi olduğunu göz önünde bulundurursanız, hacmin ince olduğunu bile düşünebilirsiniz.

Neden dünya tarihi?

Her biri hakkında binlerce kitap yazılmış konuları, "Dünya Tarihi" başlığı altında tek bir kitaba sığdırmak elbette kolay olmadı. Doğal olarak birçok konuyu kapsam dışı bırakmak zorunda kalırken, birçoklarını da kitabın akışı itibarıyla (serinin sadece tek bir başlığa odaklanacak gelecek başlıklarında daha geniş şekilde ele almak üzere) dar bir çerçevede tutmak zorunda kaldık. Bununla birlikte *dünya tarihi* denildiğinde ilk etapta akla gelebilecek *her şeyi* ana hatlarıyla ele almaya çalıştık.

Kitabı okurken; bazı konuların, farklı bölümlerde, farklı açılardan olmak kaydıyla tekrar edildiğini fark edeceksiniz. Bu, eşzamanlı bir tarih akışı kaleme almanın getirdiği bir zorunluluk oldu. Ancak söz konusu tekrarlarla her seferinde büyük resmin bir başka köşesine ışık tutmaya çalıştığımı bilmenizi isterim.

Dünyayı avuçlarınıza alacaksınız

Bu kitap akademik bir tarihçinin bakış açısıyla yazılmadı. Bilakis, tarihle ilgili diğer kitaplarımda olduğu gibi, *popüler* olanı gözetten bir gazeteci olarak kaleme aldım. Bununla birlikte, dünya tarihi söz konusu olduğunda referans bir kitap olabilmesi ve sizleri tarihin belirli alanlarında bireysel bir yolculuğa çıkma yolunda motive edebilmesi adına

oldukça ciddi ve kapsamlı bir çalışma yaptığımızı belirtmek isterim. Kitap, bir bakıma, son on beş yıldır tarih odaklı yaptığım okumaların, seyahat ve araştırmaların meyvesi oldu. Sadece yazılması, kısa aralıklarla bir yıl kadar sürdü.

Zaman sıçramalarına dikkat

Her ne kadar konuları belli bir kronolojik disiplin içinde ele almaya çalışsam da akış gereği bazen uzun ya da kısa sıçramalar yaptığıma şahit olacaksınız. Söz gelimi, bütünlük olması açısından bir konuyu 20. yüzyıla kadar izleyip, sonrasında tekrar kitabın ele aldığı yüzyıla dönebileceğiz. Bu noktayı akılda bulundurmanızı rica ediyorum.

Onlarsız olmazdı

Bu kapsamlı çalışmada bana yardımcı olan editörlerim *Adem Koçal* ve *Tuğçe İncoğlu*'ya, proje danışmanı ve editörüm *Dilek Gülüm Öztürke*, tarihin ekonomik boyutuyla ilgili katkılarından dolayı *Gülcan Eker'e*, kaynak ve arşiv konusunda her zamanki gibi desteğini eksik etmeyen kıymetli gazeteci meslektaşım *İbrahim Varlık'a* ve elbette eserleriyle bu zorlu yolculukta, dipnotlarda göreceğiniz üzere bana rehberlik eden nice kıymetli yerli ve yabancı tarihçiye teşekkürü bir borç bilirim. Olası övgüleriniz onlarındır. Olası hatalarsa sadece benim...

Ali Çimen

Miami

5 Ağustos 2015

1

“HAYATTA KALMAYI, YAZMAYI VE SAVAŞMAYI
ÖĞRENİYORUZ”

BAŞLANGIÇ

Hikâyemiz, 70-100 bin¹ yıl kadar önce, Afrika'nın çorak ve sıcak vahalarında başladı. Bildiğimiz ilk insanlara söz konusu zaman diliminde rastlıyoruz. Bu insanlar avcılık ve toplayıcılıkla geçiniyorlardı ve dönemin şartları gereği, insanoğlunun en baskın güdüsü olarak bildiğimiz hayatta kalma çabası bir numaralı öncelikleriydi. Yiyecek, içecek ve barınak bulmak şeklinde tanımlayacağımız bu hayat mücadelesinde iklim her zaman başroldeydi.

Durma, ölürsün...

İnsanlık olarak Buz Çağı'ndan çıktığımız günlerdi. İlk izlerini sürebildiğimiz atalarımızı, bundan 60-70 bin yıl kadar önce, Afrika'nın kuzeydoğu kıyılarında kabileler halinde yürürken görüyoruz.² Zaten hayat o günlerde, bitmek tükenmek bilmeyen uzun yürüyüşlerden başka bir şey değildi. Yiyecek, içecek ve hayvanların peşinden sürekli yürüyorduk. Bir yeri ev olarak benimseyip durmak ölümle eş anlamlıydı. Zira yerleşilen bölgedeki hazır yiyecek kaynakları tükendiğinde her şey bitiyordu. Henüz yerleşik hayata geçmemiştik. Ve o kritik dönemeçte, Afrika'nın vahşi coğrafyasında ayakta kalmak için on binlerce yıl boyunca verdiğimiz mücadelenin sonucunda; konuşmak (lisan), yemek pişirmek ve hayatta kalabilmek için birlikte çalışmak gibi temel yetenekleri geliştirebilmiştik. Diğer bir deyişle, en eski atalarımız, sürüden ayrılanı kurdun kaptığı gerçeğini yaşayarak tecrübe etmişlerdi. Evet, Afrika bizi yıpratıp hırpaladığı kadar iyileştirmiş ve bir o kadar da geliştirmişti. Ancak, bilim adamlarının DNA üzerinde yaptığı incelemeler, bize,

Afrika'daki bu binlerce yıllık yaşam kavgası ve göç yolculuğunda galip gelerek, kıtanın dışına çıkmayı başarabilen tek bir kabile olduğunu gösteriyor.³ Bunlar, muhtemelen bugün Kızıldeniz olarak bildiğimiz denizi adalardan adalara atlamak suretiyle aşmış, bundan yaklaşık 65 bin yıl kadar önce, günümüzde Arabistan olarak bildiğimiz topraklara ulaşmayı başarmışlardı.* Ve sıkı durun; daha da ilginç, bugün hayatta olan herkes, DNA zincirimizi takip eden bilim adamlarına bakılırsa, bir şekilde bu kabiledaki tek bir kadına bağlanıyor! Evet; bu kadın, ister İstanbullu ister Kopenhaglı ya da Newyorklu olalım, hepimizin "evrensel annesi" (*Mitochondrial Eve*) olarak kabul ediliyor.⁴

Dünyaya yayılıyor

Ancak hikâyemiz Arabistan'da sona ermedi. Zira evrensel annemizin kabilesi yürümeye devam etti. Böylelikle insanoglu, adım adım, bütün gezegeni kolonileştirdi. İlk etapta Afrika, Arap Yarımadası ve Hint alt kıtası kıyılarını izleyerek Asya'ya yayıldık. Bu süreçte, tahmini 50 bin yıl kadar önce bazı atalarımız Avustralya'ya kadar ulaştı.⁵ Asya kıtasından Amerika'ya, şimdi Bering Boğazı olarak bildiğimiz ama o zamanlar kara bağlantısı olan su yolu üzerinden geçerek yayılmamız ise 15-20 bin⁶ yıl önce gerçekleşti. Bering üzerinden Alaska'ya geçen atalarımız, kısa sürede Güney Amerika'nın uçlarına kadar inmeyi başardı. Yine bir diğer grupsa, her zamanki gibi binbir türlü iklim şartlarıyla savaşarak, 45-50 bin⁷ yıl kadar önce, Ortadoğu üzerinden Avrupa'ya ulaştı. Avrupa'ya ulaştığımızda, kabile düzeninde, ailelerden daha geniş gruplar halinde yaşıyor ve birlikte çalışıyorduk. Elbette yine avcıydık. Yiyeceğimizin peşinde koşuyorduk.

Bir iğne tarihimizi değiştirdi

Ancak derdimiz bitecek gibi değildi. Bundan 20 bin yıl kadar önce, iklim koşulları yine bize karşı silah kuşandı ve son Buzul Çağı'yla sıcaklık bir anda keskin bir düşüş yaptı.⁸ Yine o kadim denklemle karşı karşıya

* Her ne kadar şu ana kadar yerleşik kanaat bu sürenin 65 bin yıl kadar önce olduğunu söylese de son bulgular bu süreyi 125 bin yıl öncesine kadar götürabiliyor. Konuyla ilgili haber için bkz:

<http://www.dailymail.co.uk/sciencetech/article-1351322/Man-left-Africa-Arabian-Peninsula-65-000-years-earlier-previously-thought.html>

kalmıştık; ya adapte olacak ya da ölecektik. Ancak bu kez imdadımıza teknoloji yetişti! Kemikten yaptığımız bir iğne bu mücadeledeki en büyük silahımız oldu. *Çünkü artık bir şeyleri dikerek birleştirmeyi öğrenmiştik!* Hayvan derilerinden elbise yapıp giydik. Böylelikle zorlu Buzul Çağı koşullarına karşı direnebildik. Elbette oklarımız ve mızraklarımız da vardı. Ancak doğal olarak elbiselerimiz olmadan o soğukta dışarı çıkıp av peşinde koşmamız pek de mümkün olamazdı değil mi? *Minik bir iğne tarihimizi değiştirmişti.*

Tarihe ilk imzamızı atıyoruz

Modern insan, önüne çıkan her koşula adapte olmayı bilerek, “bilge insan” yakıştırmasını fazlasıyla hak ediyordu. Ama bununla sınırlı kalmayacaktı. Fransız Pireneleri’nde, Güney Fransa’daki *Lascaux* Mağaraları’nda bulunan mağara resimleri, atalarımızın dünyaya iz bırakmak, hayatın kaydını tutmak konusundaki isteğinin de ilk işaretleri olmuştu. *Uzmanlara göre, el baskılarından oluşan ve MÖ 16 ya da 14 bin yıl öncesine ait olduğu tahmin edilen bu ilk resimler, biz insanoğlunun tarihi kaydetmeye başladığı ilk andı.*⁹ Benzer el izleri, Fransa’nın ardından Güney Afrika, Avustralya, Kuzey Amerika ve Arjantin’de de keşfedildi. Birbirinden binlerce kilometre uzakta yaşayan atalarımızı, adeta “Biz buradayız” diye haykıran el izleri bırakacak şekilde aynı davranışı sergilemeye iten şey, kendimizi ve dünyamızı anlama ve anlamlandırma çabasıydı.

Devasa bir adım atıyoruz

Yaklaşık 10-16 bin¹⁰ yıl önce Kuzey Yarımküre ısınmaya başladı. On binlerce yıldır karda kışta av peşinde koşan atalarımız, sıcak havaların da etkisiyle bu kez çok daha radikal bir işe soyundu. Nerede mi?

Bugün Türkiye olarak bildiğimiz toprakların doğusunda, Dicle ile Fırat nehirlerinin aktığı, *Bereketli Hilal** olarak bilinen topraklarda...

* Münbit Hilâl (İngilizcede *Fertile Crescent*) olarak da bilinen; Ortadoğu’da, Batı ve Ortadoğu uygarlıklarının doğduğu bölgeye verilen ad. Terimin mimarı ABD’li Doğubilimci ve arkeolog James Henry Breasted’dır.

Adı geçen topraklar gerçekten de her açıdan bereketliydi. Burada yaşayan atalarımız, topraktan çıkan meyve, sebze ve tahılları gözlemleyip, “Av ve yiyecek peşinde koşmasak da bu yiyecekleri kendimiz yetiştirsek nasıl olur?” diyerek, yaklaşık 10 bin yıl önce *tarımı* başlattı.¹¹ Takip eden 5 bin yıl içinde tarım tüm Avrupa’ya yayılacaktı. Bu, insanın doğayla olan ilişkisinde atılmış devasa bir adımdı. *History of the World*’ün (Dünyanın Tarihi) yazarı Andrew Marr’a göre; o zamanlar için toprağa bir tohum ekip büyümesini beklemek başlı başına bir kumardı. Ancak, insanoğlu bu kumarı kazanarak, ilk kez dünya üzerinde toprağı, bir şey yetiştirme amacıyla da olsa, sahiplendi. Bilim adamlarına göre Çin, Hindistan ve Güney Amerika’da da insanlar bir şekilde aynı mantığı yürüterek tarıma başlamışlardı. Fakat her değişim gibi bunun da bir bedeli vardı. İnsanoğlu olarak, av peşinde koşturmayı bırakıp tarım düzenine geçtiğimiz için artık fiziksel olarak eskisi kadar dayanıklı değildik. Daha zekiydik ama yaşam süremiz kısalmıştı. Üstelik tarım daha çok yiyecek; daha çok yiyecekse daha fazla nüfus demekti. Zira toplayıcı avcı atalarımız daha hızlı hareket etmek için çocuk sayısını sınırlamışken, çiftçiliğe soyunan atalarımızın kafası bu konuda daha rahattı. Giderek kalabalıklaşıyorduk ve eskisi gibi kabile düzeninde yiyecek kovalamak mümkün olsa da işlevsel değildi.

Sonuç olarak ne yaptık? Elbette tarihî bir adım daha atarak *yerleşik hayata* geçtik.

Medeniyet Konya’da başladı!

Tarihin kaydettiği ilk yerleşim yeri, ülkemizde, Türkiye’de bulundu. “Konya yakınlarındaki *Çatalhöyük*’te gün yüzüne çıkarılan ve 9 bin yıl önce kurulduğu sanılan bu ilk yerleşim yerinde, 8 bin kişi 2 bin kadar evde yaşıyordu. Bu bilinen ilk şehir benzeri yerleşim merkezinde cadde ya da yol yoktu. Sakinleri, bitişik nizam evlerin damlarında yürüyerek istedikleri yerlere gidiyordu.”¹²

Taş Devri’nin son dönemlerine denk gelen bir zamanda, çamurdan yapılmış duvarlarıyla yükselen bu evler, günümüzün ilkel taşra köylerinden farksız bir görünüm arz ediyordu. Ancak yerleşik hayat elbette kendine has yeni tehlikeleri de beraberinde getirmişti. Toplu yaşamdan

dolayı, tüberküloz, çiçek ve kızamık gibi bulaşıcı hastalıkların ilk kez bu dönemde boy göstermeye başladığı tahmin ediliyor. Ancak bu ve toplu halde yaşamaktan kaynaklanan benzeri yeni tehlikelere rağmen, insanoğlu artık bir kez gemileri yakmıştı ve yerleşik hayattan geri dönüş yoktu. Artık dünyanın farklı bölgelerinde insanlar, gerek tarımı keşfetmeleri gerekse doğanın güçlüklerine ya da doğal felaketlere birlikte direnebilme gayesiyle komünler olarak yaşamaya başlamıştı.

Doğaya karşı verilen mücadelenin insanları bir araya getirmesinin en çarpıcı örneğini Çin'de görüyoruz. O çağlarda, 3 bin mil uzunluğundaki Sarı Nehir (*Yellow River*), şiddetli yağmurlarda taşarak hayata dair her şeyi yerle bir ediyordu. Kabilelerden birinin şefi, YU isimli bir mühendis bu işe çözüm bulmakla görevlendirdi. Asırlardır çarpışan kabileler, YU'nun geliştirdiği devasa kanal sisteminin hayata geçirilebilmesi için gereken iş gücünü sağlamak adına, ilk kez tek bir otorite altında bir araya gelip projeyi tamamladı. Set ve kanallardan oluşan proje işe yaramış ve sellere ket vurmıştı. YU kahraman olmuştu. Peki, bu YU kim olarak tarihe geçti dersiniz? Çin'deki yerleşik devlet sisteminin temellerini atan hanedanlık olarak bilinen XIA Hanedanı'nın (MÖ 2100-1600) kurucusu *Yüce YU* olarak elbette.¹³

Çin'e tekrar döneceğiz. Devam edelim.

Adım adım hayatı inşa ediyoruz

Kitabın bu noktasına kadar bahsi geçen dönem için tarihe baktığımızda şunu görüyoruz: İnsanoğlu doğayı kendine uygun hale getirme çabasıyla, aynı zamanda tarihi de şekillendiriyordu. Birlikte çalışıp yaşamak, avantajlar sağladığı gibi, rekabet ve buna paralel olarak çatışma da getirdiği için, otoritenin tesis edilmesi, insanlararası ilişkilerin belli bir sistematiğe oturtulması gibi temel ihtiyaçlar baş gösterecekti. Bununla birlikte, bu noktadan itibaren tarım, yeni bir adım olarak yeni sorunlar ortaya çıkararak, bir şekilde daha karışık sosyal toplulukların şekillenmesine neden olacaktı. Bu topluluklarsa medeniyetlere dönüşecek ve söz konusu medeniyetler de zamanla krallar, imparatorlar, siyasi ve dinî liderler çıkartacaktı.

İlk bilinen medeniyetlerden biri; çift taraflı akıntılarıyla taşımacılığa, suladığı verimli topraklarla da tarıma elverişli olan Nil Nehri havzasında 5 bin yıl önce kurulmuştu. Piramitleri, firavunları ve rahipleriyle gezegenimizin tarihine görkemli bir giriş yapan Mısırlılar, muazzam bir iş daha yapıp, bizimle geçmiş arasındaki o eşsiz köprüyü de kuracaklardı.

Bunu, Sümerlilerle birlikte *yazıyı kullanan ilk medeniyet* olarak yapmışlardı.

“Tarih Öncesi” bitiyor, “Tarih” başlıyor!

Her ne kadar sürekli gün ışığına çıkan bulgular, yazının mucitliğini, Mısırlılar ve Sümerliler arasında gidip gelen bir sarkaca çevirmişse de, yazı olarak bildiğimiz olguyu ilk kullananların, şu an için, MÖ 3500 civarında bu işe soyunan Sümerliler olduğuna inanılıyor. Kamış ucuyla, kil tabakalardan yaptıkları tabletler üzerine üçgeni andıran izler bırakarak ilk yazıları yazdılar. Güneşin altında pişirilerek kurutulan bu tabletler, mesaj olarak gerekli yerlere ulaştırılıyordu. Mezopotamya’da ticaretin gelişmesinden dolayı uzun mesafeli haberleşmeye duyulan ihtiyaç sonucu ortaya çıkan bu yenilik neticesinde yazılı iletişim kurmaya başlamıştık. *Yazının hayatımıza girmesiyle de teknik olarak tarih öncesi (prehistory) dönem sona ermiş ve tarih (history) başlamış oluyordu.*

Ancak, Sümerlilerin geliştirdiği çivi yazısı (*cuneiform*) bir alfabeyle dayanmıyordu. Nesnelere, sembollerle tasvir ediliyordu (piktograf) ve belli bir sistematik yoktu.¹⁴ Bu sistematiki getiren, MÖ 3200 civarında yine Sümerliler oldu. Uruk şehrinde ilk kez sesleri temsil eden semboller (fonogram) kullanmaya başladılar.¹⁵ Artık mesajları daha netti. Gördüklerini değil, ağızlarından çıkanları yazmaya başlamışlardı.

Yazının hakkını Mısırlılar verdi

Yazının bir diğer şampiyonu olan Mısırlılarsa, onu, MÖ 3000 civarında *sosyal yaşamın tüm boyutlarıyla* kayda geçirildiği ilk antik şehir olan *Set Maat*’ta (Hakikatin Yeri) kullanmaya başlamışlardı.¹⁶ Bugün “Deir el-Medina” olarak bilinen bu yerleşim merkezindeki cemiyet hayatı 400 yıl kadar sürmüş ve geride bizlere eşsiz bir tarih laboratuvarı bırakarak tarihten silinmişti.

Mısırlıların, ostrakon (*ostrakon*) olarak bildiğimiz, taş ya da çömlek parçaları üzerine boyadıkları harf ve sembollerle başlattıkları yazı geleneği (hiyeroglif) sayesinde, başta Set Maat olmak üzere, o dönemde yaşananların detaylarından haberdar olabildik. İlk deşifre edilen yazılar, evlatları kendisine bakmadığı için onlara sitem eden ve mirasından mahrum bırakan bir anneyi ve eşini aldattığı için *hâkim* tarafından cezaya çarptırılan bir adama verilen cezayı dillendiriyordu.¹⁷ 1920'lerde Set Maat'ta yapılan kazılarda ele geçen bulgular, bizlere, 5 bin yıl öncesinin sorunlarının da bugünden farklı olmadığını göstermişti. Bu bulguların gösterdiği önemli bir şey daha vardı: İnsanoğlu toplumsal düzeni sağlamak için *mahkeme* ve *hâkimlik* gibi kurumları geliştirmeye başlamıştı. Köylerde, kasabalarda ve yeni yeni şekillenen şehirlerdeki eşitlik arayışı sayesinde insanoğlu hukuku keşfediyordu.

İmparatorluklar Çağı'na beş kala

Sadece Mısır'da değil, Akdeniz havzasında birçok yerde de eşzamanlı olarak medeniyet filizleniyordu. İnsanlar yazıp çiziyor, ticaret yapıyor, daha iyi yiyip içiyor ve mimariyi keşfediyordu. Ancak o çağda medeniyet yine de pek kusursuz sayılmazdı. Söz gelimi Avrupa'daki ilk uygarlık olarak bilinen Girit merkezli barışsever *Minoan medeniyeti* (MÖ 2700-1450), eşsiz fresklere ve mimari yapılara imza atarken, diğer yandan da uzunca bir süre insan kurban etme geleneğini sürdürmüştü.¹⁸

İnsanoğlunun *tarih* denince aklımızda canlananlar çerçevesindeki asıl hikâyesiyse *İmparatorluklar Çağı* olarak bilinen dönemle birlikte başlayacaktı. Bu dönemin ete kemiğe büründüğü coğrafya ise Mezopotamya'ydı.

“MEDENİYETLER KURUP, MEDENİYETLER YIKIYORUZ”

MEZOPOTAMYA’DA SAVAŞ VAR

Sümerler-Akadlar-Babil-Hammurabi-Hititler-Savaş Arabaları-Kassitler-Asurlular-Filistinliler-Tüccar Fenikeliler-Alfabe-Bronzdan Demire Geçiş-Acımasız Sanherib-Babilliler-Nebukadnezar-İsrailoğullarının Sürgünü

Mezopotamya tarihi daha çok bir savaşlar tarihidir. İnsanlık olarak savaşımaya bu erken dönem medenileşme sürecinde başladık. Yazıyı bulup medenileşmenin tohumlarını atan Sümerler, Mezopotamya’nın baskın uygarlığıydı. Başkentleri, aynı zamanda kutsal bir şehir de olan *Nippur*’un etrafında dönen bir hayat söz konusuydu. Sümer kabilelerinin oluşturduğu on üç şehir devlet, aynı medeniyeti paylaşmalarına rağmen, başkent kontrolünü ele almak için birbirleriyle savaştan geri durmadılar. Bu şehirlerin arasında, nüfusu 30 binleri geçen Uruk, Kiş ve Ur başı çekiyordu.¹

Başkent Nippur’un defalarca el değiştirdiği bu dönemde, dört tekerli Sümer savaş arabaları Ortadoğu’yu asırlar boyunca toza boğdu. Haliyle bu kadar çok savaşlar, elbette eninde sonunda yorgun düşecekti, düştüler de... Yorgun Sümerleri tarihe gömen bir başka medeniyet oldu. Tarihin bu yeni aktörü, MÖ 2350-MÖ 2250 arasında sahne almış Akadlardan başkası değildi. *Bu, aynı zamanda tarihin gördüğü ilk imparatorluktu.*

Dünyanın sınırlarına ulaşmışlardı

Efsaneye göre; Kiş’in kurucusu Sargon da, tıpkı Hz. Musa gibi, küçükken hayatının kurtulması için sepet içinde nehre bırakılmış; akabinde

kraliyet ailesi tarafından bulunarak sarayda yetiştirilmişti. Günü gelince de bir darbeyle yönetime el koyup Akad İmparatorluğu'nu kurmuştu.² Bu, elbette tarihin efsane kısmı. Gerçekse Sümerlerin zaman içinde Akadlara dönüşmesiydi. Sümer altyapısı üzerine konan Akadlar, doğal olarak daha bilge, daha dayanıklı ve teknolojik açıdan daha üstündü. İnsanlık olarak ileri doğru bir adım daha atmıştık.

Sargon liderliğindeki Akadlar, o zamanlar için dünyanın sınırları olarak bilinen Akdeniz'e kadar genişledi. Sargon'a, "Dört Diyarın Kralı" (*King of four Quarters*) denilmişti. Evet, Akadlar tarihin gerçek anlamda bilinen ilk imparatorluğuymuş ama onlar da mukadderattan kaçamadı. Zaman içinde ortaya çıkan ve güçlenen diğer göçebe kavimlerin, başkentleri *Agade'*ye* indirdiği son darbeyle tarihe karıştılar. Bugün söz konusu başkentini yerini bile bilmiyoruz.

O da ne? Yine Sümerler!

Sümerler, tarih bir başka aktöre rol vermeye hazırlanırken, beklenmedik bir anda tekrar ayağa kalktı. Sargon'dan geriye kalanlar, Ur şehrinin liderliğinde ayaklanıp kısa süreli bir *Sümer Baharı* yaşanmasını sağladı. *Üçüncü Ur Hanedanlığı* olarak bilinen bu dönemden bugün bize kalanlar, bir tür tapınak olan devasa zigguratlardan başka bir şey değil. Ancak bu diriliş uzun sürmemişti. Zira Sümerler, yine birbirleriyle kıyasıya savaşmaktan geri duramamışlardı. Yeni gelen göçerler Sümerlere son darbeyi vurdu ve dillere destan olacak bir şehir kurdular.

Bu şehrin adı Babil'di.

"Kanun benden sorulur!"

Görkemli Babil'in üzerinde yükselen *Babil Krallığı*'yla özdeşleşen bir isim vardı: *Hammurabi*.

Amorilerin** çıkardığı altıncı, Babil'inse ilk kralı olan Hammurabi, MÖ 1750'de Babil'in yönetimini ele aldığında; şehir, Mezopotamya

* "Akkad" olarak da bilinir. Günümüz Irak'ında, Dicle Nehri'nin doğusunda bir yerde var olduğu sanılıyor.

** MÖ 2000 ile MÖ 1600 arasında Mezopotamya, Suriye ve Filistin'de hüküm sürmüş bir halk.

havzasındaki iktidara aç diğer şehir devletçiklerinin tehdidi altındaydı. Güçlü bir lider gerektiği aşikârı. Babil halkı, Hammurabi'de aradıklarından fazlasını bulacaktı. İnce siyaset ve ittifaklarla rakiplerini bir bir devre dışı bırakan Hammurabi, Sargon'dan boşalan koltuğu doldurmayı başarmakla birlikte, ondan daha zeki idi. İmparatorluk kurmakla onu bir arada tutmanın aynı şeyler olmadığını biliyordu. *Yerinden yönetim* ilkesini akıl ederek zapt ettiği yerlerdeki gerilimi azalttı. Bununla da yetinmeyip, ortak bir bürokrasi ve ticaret dili getirerek imparatorluğun tek bir ağızdan konuşmasını sağladı. Hemen ardından, tarihin bilinen ilk yazılı kanunlarıyla ortama bir nizam getirdi. Evet, doğru tahmin ettiniz; meşhur *Hammurabi Kanunları*'ndan bahsediyorum.

Göze göz...

“(Tanrılar) Anu ve Bel, Tanrı'dan korkan yüce prensi, beni, Hammurabi adıyla çağırdılar. Bu diyarda hakkaniyetin iktidarı sürsün, (Tanrı) Şamaş gibi bu esmer insanlara hükmedeyim, diyarı geliştireyim, insanoğlunun refahını daha da ileri taşıyayım, güçlü zayıfı ezmesin ve şeytani işler yapan kötülerini yok edeyim diye beni görevlendirdiler.”³

Hammurabi'nin ticaret, mülkiyet, aile ve ceza hukukuna ait 282 maddeden oluşan kanunnamesi işte böyle başlıyordu. “Göze göz...” olarak bildiğimiz kısas ilkesinin ilk kez dile getirildiği bu kanunlar bütünü; hür insanlar, orta sınıf ve kölelerden oluşan toplumdaki ilişkileri düzenliyordu.

Hesapsız harcamalar devleti batırdı

Kanun koyucu Bilge Kral'ın ölümünden sonra krallık fazla yaşamadı. Genel inanişâ göre devlet; devasa sulama kanalları, yollar, tapınaklar ve benzeri projeler için hesapsız harcamalar yaparak hazineyi boşaltmış; maaş ödeyemez duruma gelmişti. Maaş alamayan memurlar ayaklanınca devlet çarkı tıkanmış; hesapsız kamu harcamalarının yarattığı istikrarsızlık, medeniyeti çökme noktasına getirmişti. Ne yazık ki insanoğlu olarak bundan ders almayacak ve asırlar boyu aynı hatayı ısrarla tekrar etmeye devam edecektik.

Mezopotamya'nın tankları Babil'i eziyor

Babil'in sonunu getiren ve Hammurabi'nin ölümünden sonra dağılma evresine giren krallığa son darbeyi vuranlarsa MÖ 1595'te kuzeybatıdan gelen *Hititler* oldu.⁴ Babil tekrar canlanacağı MÖ 7. yüzyıla kadar derin bir uykuya dalacaktı.*

Öte yandan, Anadolu'nun bu yeni gücü Hititlerin elinde oldukça gelişmiş bir savaş aracı vardı: *Güçlü atların çektiği iki tekerli savaş arabaları!* Önceki medeniyetler, genelde katırların çektiği dört tekerli hantal arabalarla savaşıyordu. Yeni teknoloji eskiyi saf dışı bırakmıştı. *Üzerindeki iki savaşçıdan birinin arabayı sürdüğü, diğersininse elindeki okla ölüm saçtığı bu savaş arabaları, takip eden asırlar boyunca Ortadoğu halklarının en önemli silahı olacaktı.* Bir bakıma erken dönemlerin tanklarıydı bunlar. Peki ama kuzeyden, yani Anadolu'dan gelen ve "imparatorluklarını savaş arabaları sayesinde kuran"⁵ Hititler kimdi?

Çorum'dan çıkan imparatorluk

Anadolu topraklarında serpilen erken dönem imparatorluklarından biri de başkentleri *Hattuşaş** olan Hititler (Etiler) tarafından kurulmuştu. MÖ 1700 civarında, Hint-Avrupa kavimlerinden biri olan Hititler, bölgedeki Asya kökenli bir başka halk olan Hattileri boyundurukları altına almış; zamanla bu iki halk birbiri içinde erimiş ve nihayetinde en parlak dönemini MÖ 1400-MÖ 1200 arasında yaşayan Hitit İmparatorluğu'nu inşa etmişlerdi.

Anadolu'da Demir Çağı'na geçen ilk millet olan Hititler oldukça savaşçıydı. Kısa zamanda Anadolu'nun büyük bir kısmını almış, Suriye'nin kontrolünü ele geçirmek içinse devrin bir diğer süper gücü Mısırlılarla kapışmışlardı.

* Babil'in yıkılmasının ardından bu topraklara, Zagros (Van bölgesinde, İran-İrak sınırında) Dağları'ndan geldiğine inanılan bir halk olan Kassitler yerleşmiş ve dört asır kadar hüküm sürmüşlerdi. Zaman içinde bir kısmı dönerken, bir kısmı da bölge kültürünü özümseyerek bir şekilde Mezopotamyalı olacaktı.

** Bugün Çorum ilimizin Bogazkale ilçesi.

Ölünce tanrılaşan kral ve kraliçeler

Ancak ne yazık ki Hititlerin günlük yaşamları ya da kültürleri hakkında fazla bilgi sahibi değiliz. Zira özellikle Boğazköy'de kurdukları devlet arşivinin kalıntılarından gün ışığına çıkartılan kil tabletlerin çoğu, bize, krallarından ve onların yaptıkları savaşıardan bahsediyor. Kalanlardansa insan ya da hayvan görünümü veyahut da farklı formlarda binlerce tanrı ya da tanrıçanın olduğu çok tanrılı dinî inanışa sahip olduklarını; bu tanrılar skalasının en tepesinde gökyüzü tanrısı olan *Tarhun*'un yer aldığını, kralların *Tarhun* adına yeryüzünü yönettiğini, kral ya da kraliçelerin öldükten sonra tanrı statüsüne yükseldiğini,⁶ çok sayıda bayram kutladıklarını ve bu bayramlardan birinin ilkbahar ve sonbaharda koyun kesilerek kutlanan "Hadauri" olduğunu⁷ öğreniyoruz. Hititleri unutulmaz kılansa MÖ 1275'te Mısırlılarla yaptıkları Kadeş Savaşı sonrasında *tarihin yazılı olarak kayda geçen* (kil tabletler üzerine elbette) *ilk barış antlaşmasına* imza atmalarındı.

Çıkan oyuncu: Hititler

Giren oyuncu: Asurlular

Anadolu'daki Hitit dönemini kapatansa, MÖ 1290'larda, birçok imparatorluğun sonunu getirdiğine inanılan *Denizci Kavimler** oldu.⁸ Hititlerin sahneden çekilmesiye kabından taşmak için sabırsızlanan komşularına yarayacaktı.

Bu ihtiraslı ve acımasız komşu *Asurlulardı*.

Tarihin bu aşamasında baskın güç olarak sahne alan Asurlular; Mezopotamya'nın kuzeyinde yaşayan, tüccar ve savaşçı bir millettir. Zamanla bu iki alandaki ustalıkları sayesinde sivrilecek ve ilk imparatorluklarını (MÖ 1365-MÖ 1100) kurup Hititlerin yerini alarak bölgenin en büyük gücü olacaklardı.

Efendim?

* Denizci kavimler ya da denizci halklar, Tunç Çağı'nın sonlarına doğru, özellikle MÖ 13. yüzyılda Anadolu, Suriye, Fenike, Filistin, Kıbrıs ve Mısır'ı işgal eden denizci, savaşçı halklara verilen addır. Tüm uğraşlara rağmen tam olarak nereden geldikleri belirlenmemiştir. Bu halklardan biri olduğuna inanılan Filistinliler, aldıkları bölgeye "Filistin" adını vermişlerdi.

Sürekli savaşıardan mı bahsediyorum?

Haklısınız, bu oldukça hareketli coğrafyada yaşananlar elbette sadece savaşıardan ibaret değildi.

O halde gelin, Asurluları biraz bekleme odasına alalım.

Savaşma, ticaret yap!

Yakındoğu'da kan gövdeyi götürüp, krallıklar ve imparatorluklar füze gibi yükselerek domino taşı gibi yıkılırken, kendi halinde bir millet olan Fenikeliler, hem deniz ticaretini başlatmış hem de bu kitapta ve diğerlerinde okuduğunuz satırların ortaya çıkmasında büyük rol oynamışlardı.

Nasıl mı?

Bugünkü Lübnan ve Suriye'nin kıyı kesimlerinde yaşayan Fenikeliler, Akdeniz bölgesinin tüccarlarıydı. Bölgenin dağlık yapısının bir araya gelmelerini zorlaştırmamasından dolayı, *Biblos*, *Sur*, *Ugarit* ve *Sayda* gibi kıyı şehir devletlerinde yaşıyorlardı. Sürekli savaş halinde olan Mısır ve Mezopotamya gibi iki devletin arasında sıkıştıkları için (bugünkü Lübnan gibi!) ticaret için açılacakları tek bir alan vardı; deniz. Onlar da açıldı. Mısırlıların ve Girit Adası'ndaki Minoan uygarlığının denizcilik bilgisini harmanlayarak *yelkenli* gemileri ortaya çıkardılar. Çift sıra kürekleri olan kadirğaları (*Bireme*) ilk geliştiren onlar oldu.⁹

Bu sayede açık deniz ticaretini başlatmış oldular.

Salyangoz deyip geçmeyin

Fenikelilerin başlıca ihraç malı kereste ve salyangozdu. Salyangoz deyip geçmeyin; zira o dönemlerde tekstilde kullanılan pembe renk, sıcak suda haşlanan salyangozun salgıladığı bir hormondan üretiliyordu ve bu rengi üretme işinin piri de Fenikelilerdi (Pembe, zor elde edildiği için tarih boyunca kraliyet rengi olarak kabul edilmiştir).¹⁰

Fenikeliler deniz ticareti sayesinde o zamanların insanları için dünyanın sonu olarak kabul edilen Cebelitarık'a dek ulaşmış, Akdeniz'de onlarca ticaret kolonisi kurmuşlardı. Bunların en ünlüsü meşhur Kartaca'ydı. Akdeniz'e hâkim bir noktada olan Kartaca, zamanla kendi başına bir güç olacak, Sicilya'nın kontrolü için Yunanlarla uzun bir mücadeleye

girişecek, ancak sonraki dönemin süper gücü Roma tarafından ikisi de ezilecekti. MÖ 146'da Kartaca'yı yerle bir eden Roma, yüz yıl kadar sonra şehri tekrar kuracak ama kaderin cilvesi olsa gerek; bu kez bir Cermen kavmi olan Vandallar, 500 yıl sonra Kartaca'yı ele geçirerek, burayı Roma'ya yaptıkları saldırılar için üs olarak kullanacaktı.¹¹

Fenike ve fonetik?

Fenikeliler ticaretin gerektirdiği açık fikirlilikle farklı kültür ve düşüncelere karşı sempati beslemişlerdi. Bununla birlikte, Akdeniz havzasında sadece gemileriyle kereste, salyangoz, şarap, üzüm, buğday ve kumaş taşıyor; aynı zamanda çok daha değerli bir yeniliği de diğer diyalara götürüyorlardı:

Alfabeyi!

Evet, yazıyı ilk bulanlar Sümerler ve birazdan göreceğimiz gibi sistematik şekilde kullananlar da Mısırlılar olmuştu. Ama buldukları bu yazı daha çok sembollere ve basitleştirilmiş resimlere dayanıyordu. Söz gelimi, ev demek için bir ev resmi çiziyordunuz ancak bu çizilen şey size nasıl ev denileceğini söylemiyordu. İşte Fenikeliler, kendi dillerini yazıya dökmek için her bir sese karşılık bir sembol geliştirerek modern alfabenin temellerini attılar.¹² Artık sesleri yan yana getirip kelimeler türetebiliyor ve bunları seslendirerek yazıyı ete kemiğe büründürebiliyorduk.

Teşekkürler Fenike!

Alfabe, ticaretin de sayesinde kısa zamanda Akdeniz havzasında yayıldı. Yunanlar ve Romalılar da kendi katkılarıyla alfabenin başlattığı bilgi devrimini tamamlamışlardı.¹³

Ancak o günlerde çoğunluğun tercih ettiği şey alfabe değil, mümkün olduğunca keskin olan bir kılıçtı.

Ortadoğu bir çağdan diğerine geçiyor

Günümüzde bulunduğumuz coğrafyanın toz duman olduğu bu dönemde, Yunan Yarımadası'ndaki *Miken uygarlığı* da kuzeyden gelen ve demirden silahlarıyla ortalığı kasıp kavuran *Dorların* işgaline uğruyordu. Meşhur Truva Savaşları da bu kaotik dönemde vuku bulmuştu. Sonuçta tunç silahlı Hint-Avrupa göçebe topluluklarından olan Akaların, MÖ

1800'lü yıllarda Yunanistan'ı istila ederek kurduğu bu uygarlık, daha üst bir teknolojiye mağlup oluyordu. Bu açıdan baktığımızda zaten tarih de üst gelişmiş kültürün, bir alt kültürün yerini almasından başka bir şey değildi. Bu gerçeğin sonucu olarak, Asurlular da rahat yüzü görmedi. Suriye olarak bildiğimiz topraklardan çıkıp gelen *Aramiler*, onları bir hayli hırpalamıştı. Kimi tarihçilere göre; bu karşılıklı işgaller silsilesi Ortadoğu'ya gelen ticaret yollarını vurmuş, medeniyetin beşiği olan bu bölgeye kalay transferi durduğu için de bir şekilde *Bronz Çağı* ile vedalaşan bölge *Demir Çağı*'na geçmişti.

Asurlular bu kez demirle geliyor

Ancak Asurlular dayanıklı ve inatçı bir millettir. Bir kez daha şahlandırdılar ve MÖ 911-MÖ 612 arasında Mezopotamya, Suriye, Filistin ve Mısır'ı içine alan bölgede hüküm sürecektir yeni bir imparatorluk daha inşa ettiler. Bu şahlanişta, devasa bir orduyu donatacak kadar "çok demire sahip olmaları",¹⁴ *kuşatma kulesi* ve *koçbaşı* gibi silahları geliştirmeleri, itaati sağlamak için ölçüsüz zalimlik yapmaları, itaatsiz halkları sürerek etkisiz hale getirmeleri ve hepsinden önemlisi de *Ortadoğu'nun atlı süvari kullanan ilk halkı*¹⁵ olmaları büyük rol oynamıştı.

Milyonlarca kişiyi sürdüler

MÖ 701 yılında, acımasızlığıyla nam salmış imparatoru *Sanherib*'in ve onun emrindeki 200 bin kişilik savaş makinesinin liderliğindeki imparatorluğa yan bakılamıyordu.¹⁶ Bugünkü Kuzey Irak topraklarında kalan ve döneminin en büyük şehri olan Ninova'daki görkemli sarayına kurulan *Sanherib*, sağda solda kendi iradesine başkaldırmaya cesaret eden milletlerin başını acımasızlıkla eziyordu. Söz gelimi, bu işe kalkışan Yahuda Kralı'nın ülkesi (Bugünkü Filistin), ne olup bittiğini anlamaya fırsat bulamadan yerle bir olmuştu. Birçok tarihçiye göre, İkinci Dünya Savaşı'nda Nazilerin meşhur edeceği *Blitzkrieg* (Yıldırım Savaşı) taktiklerini kullanan ilk asker imparator *Sanherib*'di.¹⁷

Asurlular üç asırlık hâkimiyetleri süresince neredeyse 4 milyon kişiyi yerinden yurdundan etti ve tapınakların, sarayların inşasında köle işçi olarak kullandı.¹⁸ Bu dillere destan ve kendilerinden sonra gelen *manyak*

krallara da kötü örnek teşkil edecek acımasız icraatlarını Ninova'daki saray duvarlarına kil tabletler şeklinde kazıyarak, ilginç bir tarihî vesika bırakmayı da ihmal etmemişlerdi.

At binenin, kılıç kuşananın

Kuşatma kulesi ve koçbaşı, Asurluların bütün dengeleri değiştirdiği bu dönemde, daha önce sadece açlıktan öldürmeyi hedefleyen uzun kuşatmaların süresini azaltmış; at ise orduları hızlandırmıştı. Atlı süvarilere dayalı kabileler ileride tek bir çatı altında toplanarak, Attila'nın Hunları ya da Cengiz'in Moğolları gibi, imparatorluklara dönüşecekti. İnsanoğlunun atlara binmeyi keşfetmesiyle iletişim de hızlandı. Kral ve imparatorlar ayaklanmaları daha hızlı bastırır oldu. Asur İmparatorluğu'nun kendinden önceki imparatorlukların her birinden üç kat daha büyük olmasının sebebi temel olarak atları tam bir savaş makinesine dönüştürebilmeleriydi.¹⁹

Ancak her çıkışın bir inişi vardı ve Asurlular da son güçlü kralları *Asurbanipal*'in ölümüyle dağılma sürecine girmişti. Son darbeyi indirense MÖ 605'te Karkamış'taki savaştan galip çıkan Kaldi Hanedanlığı* liderliğindeki Babililer oldu. Artık bölgenin patronu bir kez daha onlardı.

İsrailoğullarının sürgünü başlıyor

Babil halkı, Asurluları devirmek için Keldanilerin liderliğinde ayaklanmıştı. Sonuçta MÖ 612-MÖ 539 arasında sahnede kalan yeni imparatorluk, bu iki milletin ortaklığında gelişti. Bu dönemdeki en meşhur Babil kralı olarsa *II. Nebukadnezar*'ı görüyoruz. Yakınoğuş'da ayaklanan halklara karşı acımasızlığıyla tanınan söz konusu Kral, MÖ 587'de, Kudüs'ü yağmalayıp Filistin'deki İsrailoğullarını Kenan diyarından Babil'e köle olarak sürerek, meşhur Yahudi sürgününü başlatmıştı. Persler tarafından özgürleştirilene kadar İsrailoğullarının bu esareti sürecekti.

* Sonradan "Keldani" adını almışlardır.

Persler Babil'in kapılarına dayanıyor

Babil, *Babil'in Asma Bahçeleri* ve *Babil Kulesi* gibi belleğimizde yer etmiş efsanevi anlatılardan da göreceğiniz kadarıyla, o dönemlerin en göz kamaştırıcı medeniyet merkeziydi. Ancak bu parıltılı dönem uzun sürmeyecekti. Babillilerin bir kısmı Ay Tanrısı yerine bir başka tanrı olan *Marduk*'u ikame etmeye çalışınca kendi içlerinde bölündüler. Bu din savaşı ve tıpkı 1.200 yıl önce Hammurabi'nin aşırı kamu harcamalarını andıran benzeri girişimler imparatorluğun temellerini sarstı. Din savaşı ve ekonomik iflas çökmek için yeter de artardı ve Babil'in ölümü bu manzara üzerine gelen Perslerin elinden olacaktı.

MÖ 539'da *II. Cyrus* liderliğindeki Persler, Babil'i alıp Pers Çağı'nı başlatacaklardı. *Cyrus*'un temellerini attığı bu imparatorluk, devlet yönetiminin kitabını yazmaya hazırlanıyordu. Ancak isterseniz, Persleri bir sonraki konunun ardından tekrar ele almak üzere şimdilik bekleme odasına alalım. Çünkü bölgede bizi bekleyen bir başka kadim ve oldukça renkli bir medeniyet daha var:

Mısır.